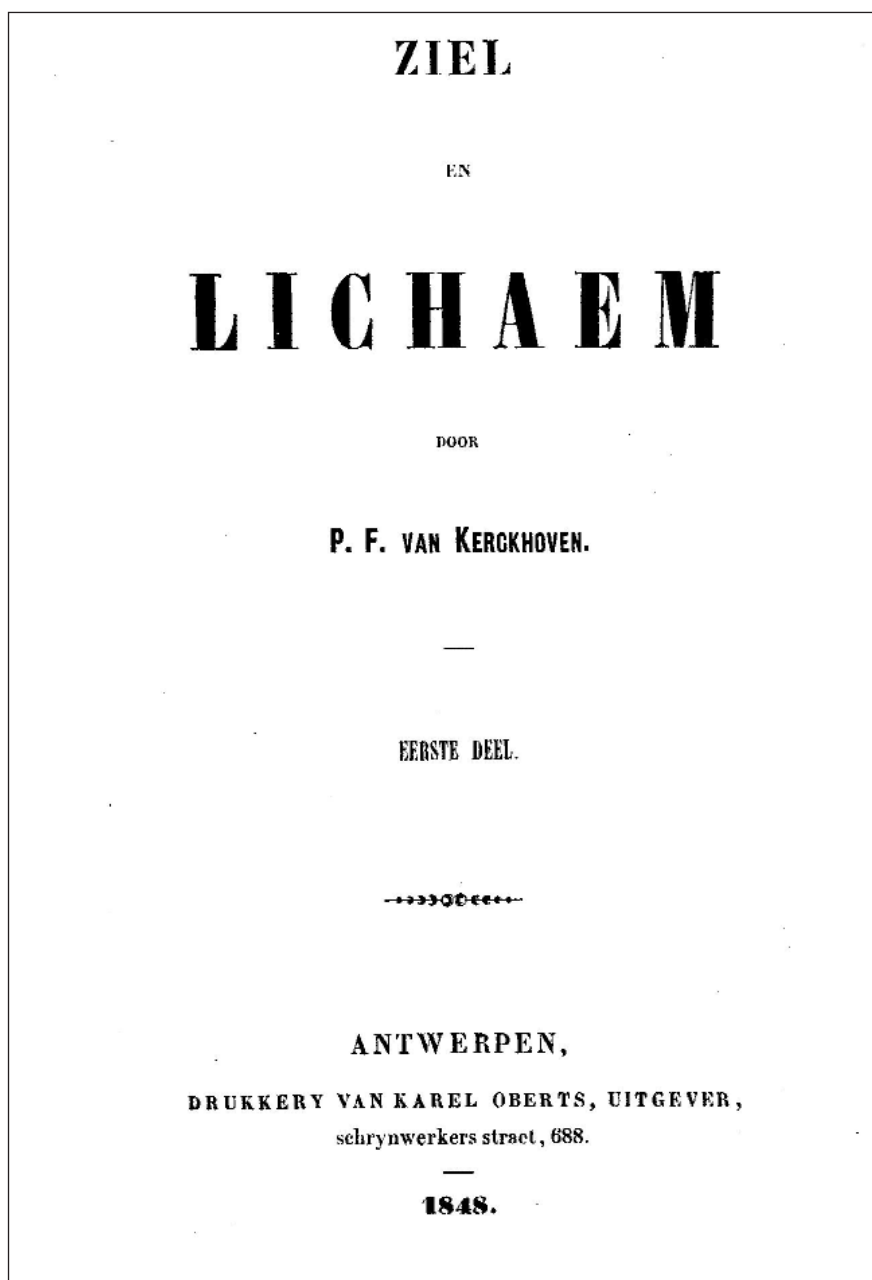

© JEAN KOENE 1994

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

Droom en werkelijkheid

P. Frans van Kerckhoven (1818-1857)

DROOM EN WERKELIJKHEID

Een van de opmerkelijkste boeken uit de eerste helft van de negentiende eeuw is ongetwijfeld de roman *Ziel en Lichaem*, die in 1848 in Antwerpen verscheen. Dat eigenaardige, maar fascinerende boek, geschreven door P.Frans (Susken) van Kerckhoven (1818-1857), bevat alle literaire elementen die in die tijd opgang maakten. Het is sentimenteel, romantisch en realistisch.

Van Kerckhoven verbleef van 1836 tot 1840 in Bologna, waar hij geneeskunde studeerde en volop profiteerde van de gelegenheid om Italiaanse literatuur in te zwelgen. In die stad deed hij waarschijnlijk zijn romantische neigingen op, en ongetwijfeld ook zijn vrijzinnige, politiek-liberale ideeën. Terug in Vlaanderen, begon hij verhalen en romans te schrijven en nam hij, als liberaal, fanatiek deel aan het twistgeschrijf in de Vlaamse Beweging. Van Kerckhoven – naar het oordeel van de Belgische letterkundige R.F.Lissens de ‘eerste waarlijk rusteloze geest in de Vlaamse letterkunde’ – voerde daar een onafgebroken strijd ‘tegen de conservatieve politieke en literaire strekking van het merendeel van zijn tijdgenoten, inzonderheid van Conscience’. Conscience, die de indruk wekte ‘tijdvreemd’ te zijn, benaderde de sociale problemen, die voortkwamen uit het pauperisme en de scherpe tegenstelling tussen kapitaal en arbeid, ‘op een berustende, behoudsgezinde wijze’ (Lissens). Van Kerckhoven nam dat conservatisme ongenadig op de korrel, waardoor hij zich bij zijn tegenstanders gevreesd en gehaat maakte. Volgens de Nederlandse litterair-historicus J.te Winkel, die de Vlaamse letteren grondig kende, oordeelde Van Kerckhoven ‘uiterst partijdig, schoon daarom nog niet altijd onjuist’.

In alle kringen waarmee hij in aanraking kwam, deed Van Kerckhoven ideeën op, die hij op zijn eigen manier verwerkte. De neerslag van dat verwerkingsproces is te vinden in de artikelen die hij schreef voor *De Noordstar*, *de Schrobber* en *De Vlaemsche Rederyker*, evenals in zijn letterkundig werk, dat voornamelijk bestond uit romans en toneelstukken. Vooral door zijn romans bleef hij bekend: *De Koopmanskerk* (1843), *Ferdinand de Zeerover* (1845), *Eene Schaking in Venetiën* (1846), *Ziel en Lichaem* (1848), *Liefde* (1851) en *Twee Goddeloozen* (1857).

In de roman *Ziel en Lichaem* wordt de lezer iets voorgezet, wat kan worden gekenschetst als een amalgama van occultisme, mysticisme, medische kennis en ‘zielkunde’. Het spreekt vanzelf dat in dit romantisch mengelmoes de ingrediënten vriendentrouw en liefde niet ontbreken.

Te Winkel noemde *Ziel en Lichaem* een ‘wonderlijke roman’ en meende, dat die ontstond nadat Van Kerckhoven het magnetisme had bestudeerd. Ook Lissens keek ervan op en sprak van een ‘spiritis-

tische roman', waarin de 'ultraromantische neigingen en de ongebreidelde verbeelding af en toe in toom (worden) gehouden door een streven naar realisme'.

TWIJFELS

Met enige aarzeling bracht Van Kerckhoven zijn roman *Ziel en Lichaem* in de openbaarheid. Hij vroeg zich namelijk af, of het boek wel aan zijn doel beantwoordde. Zoals iedere Vlaamse schrijver beschouwde Van Kerckhoven het als zijn opdracht, boeken te schrijven voor het grote publiek, maar hij wilde het wel zo aanpakken, dat die boeken, ondanks hun eenvoud, ook iets te bieden hadden voor meer ontwikkelde lezers. Een schrijver moest in die tijd – daarvan was Van Kerckhoven overtuigd – zijn werken afstemmen op een tweevoudig publiek: de volksklasse en de meer 'geletterde klassen'. Boeken dienden ter onderrichting van het volk en moesten daarom zo worden geschreven, dat eenvoudige mensen er iets van konden begrijpen en erdoor werden meegesleept. Maar de boeken mochten ook weer niet te simpel uitvallen, want dan bestond het gevaar, dat de meer ontwikkelde lezers ze als niet belangwekkend terzijde zouden leggen.

Door middel van zijn boek *Ziel en Lichaem* wilde Van Kerckhoven nieuwe opvattingen over het menselijk leven, en heel speciaal, een eigen wijsgerige visie uitdragen. Bij het schrijven ervan overviel hem echter voortdurend de vrees, dat veel lezers er weinig van zouden begrijpen of zijn gedachten als denkbeeldig en hersenschimmig van de hand zouden wijzen. Lezers die het boek louter om het verhaal wilden lezen, zouden het waarschijnlijk saai vinden, omdat er weinig actie in zat.

In het voorwoord van *Ziel en Lichaem* richt Van Kerckhoven zich tot zijn lezers om hen nadrukkelijk te waarschuwen en hen een teleurstelling te besparen. Hij zet omstandig uiteen, hoe hij zijn taak als schrijver opvat en voor welke moeilijkheden hij zich daardoor bij het schrijven van dit boek geplaatst zag. De schrijver van *Ziel en Lichaem* – zo laat Van Kerckhoven weten – heeft geprobeerd, een nieuw gezichtspunt op de natuur te openen,

maer, hy bekennt het geern, voor geen enkel zyner voortbrengsels heeft hy ooit meer vrees gevoeld dan voor de twee boekdelen welke hy hier, onder den titel Ziel en Lichaem, laet volgen. – De grond waerop het gansche gebouw rust, is zoo onvast en zoo slibberig, dat hy zich meer dan eens moed heeft trachten intespreken om het gebouw te voltrekken. Wat er onbekend en geheimzinnig in de natuer bestaet, kan men slechts doen voelen, slechts aenwyzen, en hoe moeilijk nog is het dan om van ieder met aendacht en toegenegenheid aenhoord te worden...En hoeveel lastiger valt het dan nog niet, wanneer men zoo een taek voor een tweevoudig publiek moet vervullen en, tegen wysgeren en kinderen sprekende, zich door de laetsten met voorliefde en toegenegenheid en door de eersten met eenig belang moet doen aenhoren.

Van Kerckhoven had niet de pretentie, dat hij met zijn boek een groot kunstwerk had geschapen. Zijn werk moest slechts gezien worden als een proeve van literatuur. Voor grote kunstwerken was het Vlaamse volk met zijn 'litterarische opvoeding niet ver genoeg gevorderd'. Als er in Vlaanderen een groot schrijver zou opstaan, iemand van het formaat van Dante, dan zou hij 'van geen oogenblikkelyk nut voor het volk wezen en slechts later naer werde kunnen geschat worden'.

ZIEL EN LICHAEM

De hoofdpersonen in deze roman, die handelt over de ‘uitbreiding der zielekrachten’, zijn Frans en Frederik, twee jonge mannen uit Antwerpen, die door een hartroerende vriendschap met elkaar verbonden zijn. Zij brengen het merendeel van hun tijd gezamenlijk door en voeren eindeloze gesprekken over levensvragen en kunstzinnige onderwerpen, hoewel hun persoonlijkheden totaal verschillend zijn en hun opvattingen sterk uiteenlopen. Frederik is een zwevende gevoelsmens met buitensporige ontvankelijkheid voor het buiten- en bovennatuurlijke. Frans is een sceptische rationalist, die graag met twee benen op de grond staat en zich bij voorkeur laat leiden door empirisch onderzoek. In de voorstelling die de schrijver ons van deze twee vrienden geeft, zijn beiden behept met een ziekte. Frederik sukkel met een ‘zenuwkwael’, Frans met een ziekte van de ziel.

De zielsziekte van Frans is een gevolg van persoonlijk leed dat hij in zijn kinderjaren heeft ondergaan en niet goed verwerkt. Bij de innerlijke strijd die hij moest voeren, heeft hij weliswaar de overwinning behaald, maar niet zonder schade te lijden aan zijn ziel. Het leed heeft hij in zijn binnenste opgesloten, waardoor hij niet meer in staat is, anderen deelgenoot ervan te maken. Het maakt hem ook blind voor de betoveringen van het leven en beneemt hem de gevoelszin voor verfijnd geestelijk genot. Frans, die de schilderkunst beoefent, ervaart dat maar al te duidelijk en zegt van zichzelf: ‘ik ben een knoeijer in myne kunst’. Doordat hij ‘al te stoffelyk’ en daardoor te gevoelloos is, kan hij wel een goed schilder zijn, maar nooit uitgroeien tot ‘grootsch kunstenaar’.

Met Frederik is iets veel ernstigers aan de hand. Hij leeft gevoelsmatig en zo vergeestelijkt, dat zijn gezondheid er herhaaldelijk door bedreigd wordt. Door zijn voorliefde voor het zuivere zieleleven raakt hij in de ban van de ‘toonkundige’ Wolfgang. De ideeën van deze musicus gaan Frederiks leven beheersen en worden de oorzaak van zijn lichamelijke aftakeling en uiteindelijk van zijn ontijdige dood.

Ook Wolfgang is een gevoelsmens, die nog meer dan Frederik, een etherisch leven leidt. Hij is een bewonderaar van mystici, zoals Swedenborg (1688-1772), en bovenal van Christus.

Beschouw den ganschen levensloop van Kristus en gy zult zien dat het eene gedurige onderdrukking van het vleesch is (...) kind zynde, is hy reeds in vlugting en lijdt hy de droevigste vermoeijenissen eener langdurige reize; man zynde, kastydt hy zyn lichaam door vasten en boetplegen.

Wolfgang, die de gave van helderziendheid bezit, weet dat hij jong zal sterven en daarover is hij verheugd, want – meent hij – bij de dood wordt het lichaam los gemaakt van de ziel, die dan pas echt tot leven kan komen. Tijdens het leven wordt de ziel geremd door het lichaam. Ze kan dan niet vrij zweven, doordat het gewicht van het lichaam haar telkens naar beneden trekt. Wolfgang is een mysticus en wordt, zoals alle mystici, beheerst door het nooit aflatende ‘verlangen om ontbonden te worden’, het doodsverlangen.

Wolfgang heeft het vermogen ontwikkeld om wakend te dromen. Bij gewone mensen eindigt de droom bij het ontwaken, maar Wolfgang is een heel bijzondere mens, die bij het ontwaken droomgezichten vasthoudt en de droombeleving voortzet. Droomleven is het leven van de ziel, zegt hij.

Tijdens de droom kan de ziel zich vrij bewegen, doordat het lichaam dan geen macht erover heeft. Wie, zoals Wolfgang, in waaktoestand kan dromen, kan dingen zien die met de lichamelijke zintuigen niet waar te nemen zijn. Hij kan zelfs de toekomst voorspellen. Verbazingwekkend is dat allemaal niet, meent Wolfgang.

Vermits de warmte door ons lichaem en door steen en yzer gaet, waarom zou onze geest, wiens bestaen zoo oneindig veel lichter en lichter is, ook, van het lichaem uitstralend, niet door dikkere lichamen kunnen dringen? (...) zoo als de elektriciteit.

Geloof in het bestaan van helderziendheid is geen nieuw verschijnsel. Wolfgang verwijst in dit verband naar de Griekse wijsgeer Plato, die de ‘eigenschap om te voorzien’ ook voor mogelijk hield, en wel op momenten dat we ‘buiten onszelve zyn’ ten gevolge van slaap of ziekte.

Wolfgang is ziek en daardoor voortdurend buiten zichzelf. Lijden doet hij daar niet onder, want die vreemde toestand stelt hem in staat intens te leven en grote artistieke prestaties te leveren. Hij is ‘toonkunstenaar’ en weet aan zijn muziekinstrument klanken te ontlokken die bij gevoelige naturen een ongekende ontroering teweegbrengen. Muziek is de kunst van de hogere sferen! Door zijn onstoffelijk karakter sluit de die vorm van kunst het meest aan bij het zieleven.

Over de muziek als uitdrukkingmiddel van de ziel werd in de negentiende eeuw veelvuldig geschreven door wijsgeren en dichters. Schopenhauer (1788-1860) bracht dat vermogen ter sprake in zijn boek *De Wereld als Wil en Voorstelling* (1818) en veel later keerde het als thema nog een keer terug in het gedicht *Mei* van Herman Gorter.

In het tweede deel van *Mei* laat Gorter de god Balder aan het woord. Die woordvoerder uit de bovenwereld wijst de muziek aan als de tak van kunst die het zieleven het dichtst benadert dankzij een geringe binding aan de zintuigen. Maar tot het waarachtig weergeven van de ‘zielsbewegingen’ is zelfs de muziek niet in staat.

*Dat is muziek, die heeft met alle dingen
Niets meer gemeen, en alle vreemde zinnen
Zijn blind voor haar, geen vormen en geen kleur
Heeft zij, zij is de lucht gelijk in heur
Afwezigheid voor 't oog" ...*

Zielsleven is muziek

(maar toch:)

*Dat alles is het niet, 't zijn woorden niet,
't Zijn dingen niet, 't zijn klanken niet, geen lied
Verbeeldt de zielsbewegingen genoeg.*

Tot die ontdekking was de ‘toonkundige’ Wolfgang al jaren eerder gekomen. Ook hij had de muziek als te aards ervaren en moeten vaststellen, dat zelfs ontastbare klanken te stoffelijk van natuur waren om als expressiemiddel van de ziel te dienen.

De toonkunde, de verhevenste der menschelyke kunsten is wangeluid op aerde, en kan zelfs geen gedacht geven van de harmony die in het bovenaerdsche heerscht.

Als Frans en Frederik zitten te luisteren naar de uiteenzettingen van Wolfgang en hem horen betogen, dat de mens uit twee ‘krachten’ bestaat – te weten: ziel en lichaam of: gevoel en stof – waaruit volgt dat het gevoel bij de zielekracht hoort, dan herkent de gevoelsmens Frederik veel van zijn eigen gewaarwordingen in het relaas van de helderziende. Bij Frans hebben die beweringen echter een totaal andere uitwerking. Hij raakt erdoor geïrriteerd. Frans mag Wolfgang wel en kan vaak met aandacht naar hem luisteren, maar zo nu en dan wordt het hem te bar. Als Wolfgang vertelt, dat hij iedere avond in contact treedt met de ziel van het overleden meisje Lydia en Frederik dit feit bevestigt, omdat hij er als getuige vaker bij aanwezig is geweest, weigert Frans daaraan geloof te hechten. Hij schrijft het toe aan ‘ylhoofdigheid’. Bij het horen van de naam Swedenborg, barst hij los met de schampere woorden: ‘Swedenborg was een droomer, een dwaes, een ziekelyk brein’.

Ondanks de vriendschapsbanden die hij met Wolfgang onderhoudt, beschouwt Frans die man als een ‘krankzinnige’ die in een fantasiewereld leeft. Frederik mag hem gerust als een profeet beschouwen, daar heeft Frans geen moeite mee, want profeten en krankzinnigen ontlopen elkaar niet veel.

Gy moogt hem nu, zoo veel gy wilt, aen eenen waerzegger, aen eenen profeet vergelyken; ik heb er niets tegen; ik stem zelfs volkomen met u daerin overeen; want die ook waren fantastische lieden, overdreven verbeeldingen, geestdweepers die de fantazy voor de waerheid opnamen, hunne droomeryen voor inspraek hielden en zoo dikwerf raedsels voorgaven, tot dat er eindelyk een bewaerheid werd.

Wolfgang sterft en Frederiks gezondheidstoestand vertoont, als gevolg daarvan, een zorgwekkende inzinking. Als het na een tijdje weer wat beter met hem gaat, vergezelt hij Frans op een reis, in de hoop dat enige afleiding zijn herstel zal bespoedigen. De twee vrienden huren hotelkamers in Düsseldorf en brengen in die stad dagelijks een bezoek aan een bevriende familie: moeder Klara en haar dochter Elisa. Frederik knapt zienderogen op, vooral door de aanwezigheid van Elisa, die een diepe indruk op zijn gemoed maakt.

Een eerste erotische ervaring met haar roept echter weer onmiddellijk het doodsverlangen bij hem op. Frederik noteert naderhand in zijn dagboek:

Verder kon ik niet spreken; myn brandende wang raakte tegen den warmen wang van het meisje; hare zyden lokken ruischten tegen myn voorhoofd; hare handen lagen in myne handen..... Een gevoel des hemels overweldigde myne ziel, en snikkend riep ik uit:

“Sterven! sterven! op dit zalig oogenblik sterven! met haer sterven, o God!”

“Neen, leven, Frederik, leven!” zegde Elisa en zy sloeg hare armen zachtjes om mynen hals.

Frederik wordt opnieuw ernstig ziek, nadat hij in de nagelaten papieren van Wolfgang heeft zitten lezen. Daarin wordt aandacht besteed aan Plato's gedachte, dat de ziel 'eene strael der Godheid' is en dat de platonische liefde, de zuiver geestelijke liefde van ziel tot ziel, als de ideale menselijke verhouding moet worden beschouwd.

Wat gebeurt er wanneer de zielen zich op aerde vereenzelvigen (...) en wanneer zy te samen voelen?... Dan vergroot ongetwyfeld hare magt; de gezigteinder des geestes breidt zich op eene wonderbare wyze uit; zy zyn bekwaem om groote dingen te verrigten; want het gedeelte der Godheid dat in beide woont, is tot een grooter geheel versmolten.

Frederik is hiervan zo diep onder de indruk, dat hij het besluit neemt, om Elisa voortaan uitsluitend geestelijk te benaderen, haar als een zuster, als een engel uit de hemel te beschouwen. De nieuwe geesteshouding van Frederik heeft noodlottige gevolgen. Zijn gedrag wordt onbegrijpelijk en onberekenbaar. Het ene moment vertoont hij een 'buitengewone opgetogenheid', maar enige tijd later zien zijn huisgenoten een verandering optreden. Volgens de weergave van Van Kerckhoven zagen zij zijn

geestdrift verminderen; het gelaet werd weder kalm en zelfs ernstig van uitdrukking en eindelyk liet de jongeling het hoofd zachtjes op de borst neerzakken en bleef onroerbaer.

Het ziektebeeld wordt steeds zorgwekkender. Frederik loopt in huis en op straat met zijn ogen dicht en weet alle obstakels uit de weg te gaan. Het lijkt alsof hij alles gewoon kan waarnemen. Daarbij gaat hij onverstoort door met het verkondigen van zijn denkbeelden, die blijk geven van helderziendheid. Een arts die erbij geroepen wordt, verklaart dat hier sprake is van 'somniaambulismus' en dat die slaaptoestand waarschijnlijk zal uitmonden in 'katalepsie'. De verwachting van de dokter wordt bewaarheid, want korte tijd daarna treedt een algemene verstijving op, die gepaard gaat met gevoelloosheid en de dood lijkt aan te kondigen. Elisa, die Frederik hartstochtelijk bemint, verliest haar beheersing, stort zich op de zieke, omhelst hem en overlaadt hem met kussen en liefkozingen. Het wonder blijft niet uit: plotsklaps keert Frederik terug in de werkelijkheid. Van het gebeurde kan hij zich niets meer herinneren.

Moeder Klara en Frans zien het met verbazing aan. 'Wat geene geneeskunde vermogt, wat de stem der vriendschap niet kon verkrygen, kon niet dan door de magt der liefde geschieden', merkt Frans op. Moeder Klara, die nu de heimelijke gevoelens van haar dochter heeft kunnen peilen, moet zijn woorden beamen en erkennen dat het optreden van Elisa en heilzame uitwerking heeft op de zieke. Elisa is de geschikte persoon om met Frederik om te gaan, meent moeder Klara, want zij is vervuld van tedere gevoelens voor hem, maar geeft zich niet over aan onbeheerste geestdrift.

VRIENDSCHAP, LIEFDE EN TWEE HUWELIJKEN

Het romantische verhaal *Ziel en Lichaem* behandelt metafysische en paragnostische problemen, maar is uitvoerig genoeg om ruimte te bieden aan vriendschap en liefde. De verhouding tussen Frans en Frederik is bijzonder emotioneel. Herhaaldelijk storten de vrienden zich in elkaars armen om ‘borst tegen borst geklemd’ te huilen van aandoening. Frans kan vertederd naar zijn vriend kijken. Als hij, tijdens de bootreis naar Düsseldorf, het oog richt op zijn vriend, die op een rustbank zit te slapen, is hij ontroerd door het beeld van die mooie jongeling met zijn ‘welbesneden mond’, voor een man wel een erg ‘schoone natuervorm, die ons aan kunst zou kunnen doen denken’. Daarbij verliest Frans zich in mijmerij:

Schoon was de jongeling, zoo als hij daer dromend zat, en ware het ons gegeven om zoo fyn als eene vrouw te gevoelen, wy zouden en zyne hemelsche uitdrukking en zyne schoone lichaems vormen naer waerde kunnen afschetsen. Dan, onze geest kan moeijelyk gevoelen wat er al verleidend in der jongelingen schoonheid kan besloten liggen. Voor ons is het hemelblauwe oog eens jongen mans wel schoon; doch de vrouw alleen zou ons kunnen zeggen, wat zy daar al in te lezen vindt; hoe die zachte waterige blik in haeren boezem doordringt, de liefdegevoelens in haer hart kan gaen opzoeken, doen levend worden en haer als kan dwingen om hare blikken in die des mans te versmelten en, liefdevol en door hemelsch gevoel overgoten, in zyne armen neêr te storten.

De vrouw die de aantrekkelijkheid van Frederik ontdekt, is Elisa. Tussen de jongelui ontstaat een relatie waarin het platonische geleidelijk aan plaats maakt voor de erotiek. Frederik is weer helemaal opgeknapt en durft nu van Elisa’s ziel en lichaam te genieten. Hij betrapt zichzelf op nieuwe gevoelens. Als Elisa afwezig is, kan hij voor haar nog het ‘hooge gevoel van geesteliefde’ opbrengen, maar zodra hij in haar nabijheid komt, wordt het heel anders, veel aardser.

Het is niet enkel meer de ziel van Elisa waarvan ik het byzyn gewaer worde; ik zie ook heure aerdsche vormen en een tweede onuitsprekelyk genot overstroomt myne ziel. – Het aenzien van Elisa betovert my, de aenraking harer fyne hand doet myne hand beven en myn bloed sneller door myne aderen rondvlieten. Het spiegelen myner oogen in de hare stort als een vuer in myn hart, dat koesterend en verzachtend is; de woorden die uit haren mond dringen, zyn my als eene melody door hemelsche geesten opgezongen. En dan, wanneer zy hare ranke, zachte leden op de myne laet rusten, wanneer zy, door het gevoel als ontgeest, haer hoofd op myne schouder neder laet glyden, en ik de schuldellooze, de reine kloppingen haers boezems op myne gloênde borst gewaer worde; wanneer ik, beschroomd en door een heilig verlangen weggevoerd, myne lippen op haer blanke voorhoofd geplætst houde; wanneer onze adems zich mengen en onze lokken tegen elkaar ruischen; wanneer ik haar wang tegen mynen wang voele, en wy, in verrukking verslonden, de levenskrachten van het eene lichaem in het andere als voelen overgaen.... o, dan is de zaligheid volkomen, dan is de liefde volmaekt, dan bemin ik met ziel en lichaem!.....

Vóór dat ik Elisa kende, leefde ik slechts half’...

Frederik en Elisa trouwen met elkaar. Tussen de vrienden brengt dat huwelijk geen verwijdering, want Frans trouwt met Clotilde, de zus van Frederik, zodat ze voortaan door familiebanden met elkaar verbonden zijn.

De beide huwelijken worden gelijktijdig voltrokken en het lijkt allemaal heel goed te gaan. Frederik geniet van de liefde, het 'gevoel dat van God uitstraelt', de 'band die hemel en aerd met elkaer verbindt'. Elisa is voor hem een 'engel des hemels en engel der aerde (...) heiligheid onder menschelyken vorm'. Met spanning ziet de lezer van hun levensgeschiedenis uit naar de eerste huwelijksnacht. Die volgt inderdaad en wordt door Frederik zelf – met veel suggestieve puntjes – beschreven in zijn dagboek.

Ik dacht van genot te sterven, wanneer ik, voor den eersten keer, hare leden, slechts door het fyne linnen bedekt, in myne armen klemde en onze beide lichamen tegen elkaer voelde raken. – Ik voelde myne ziel en lichaem in Elisa versmelten en onze vereeniging scheen my zoo innig, dat het my dacht, dat wy thans maar ééne ziel en één lichaem uitmaekten...

...

Doch, neen, verder kan ik myn heil niet beschrijven. (...)

Des anderen dags was ik reeds vroeg ontwaekt en myn eerste blik viel op het engelen wezen van Elisa. – (...) Zij sloeg, met eenen hemelschen glimlach op het gelaet, hare scheutige armen om mynen hals en schonk my den morgenkus terug...

Lang duurt de vreugde niet. Met Frederik gaat het minder goed. Zijn geschiktheid voor zoiets als een huwelijk is twijfelachtig, want aan ingewijden, zoals Frans, is het al spoedig duidelijk, dat er ten aanzien van een nageslacht niets valt te verwachten. Frederik kan zijn vergeestelijkte staat niet opgeven en voelt zich steeds meer tot de hemel aangetrokken. Hij voelt zich zo innig verbonden met de 'Algeest', de 'Alvader', de 'Alwetende', dat zijn zielenleven weer aloverheersend wordt en zijn lichaam sloopst. Frederik sterft en Frans begrijpt, hoe dat te verklaren is: de ziel heeft het lichaam gedood door het 'verbreken des evenwichts'.

REALISME

De Belgische letterkundige R.F. Lissens, die in het letterkundig werk van Van Kerckhoven – en dan speciaal in zijn toneelstukken – 'de meest uitgelaten romantiek' meende aan te treffen, onderkende bij deze schrijver tevens een streven naar een zeker realisme. Naar het oordeel van Lissens, bracht Van Kerckhoven evenals zijn tijdgenoot Zetternam, 'schrille tinten in het vredige, literaire landschap (...) door eigentijdse toestanden in een actueel daglicht te stellen'.

Eigentijdse toestanden komen in *Ziel en Lichaem* ter sprake tijdens de gesprekken die Frans en Frederik met elkaar voeren. Uiteraard bespreken zij de gebeurtenissen die zich in het boek voordoen, maar bij tijd en wijle wordt ook de buitenwereld, de reële wereld in hun beschouwingen betrokken. Frederik brengt zijn opvattingen over kunst te berde, Frans bespreekt de maatschappelijke problemen

die om een oplossing vragen. De sprekers verloochenen daarbij hun aard niet: Frederik blijft de zwevende tussen hemel en aarde, Frans toont zich de rationalist, de liberaal die de maatschappij analyseert en daar politieke consequenties aan verbindt.

Frederik heeft de grootste bewondering voor de ‘verhevene kunst’, zoals die voortgebracht werd door ‘Van Eyck, Memeling en Rafaël’. Die schilders hadden gevoel voor het bovenaardse en hielden de mensen voor, dat ze hun leven vooral moesten richten op wat de mens ‘in het ryk van het eeuwige gevoel te wachten staet’. Met Rubens, die toch ook veel religieuze voorstellingen schilderde, was Frederik minder ingenomen. In de kunst van Rubens lag de nadruk te sterk op het wereldse genot en moest het hemelse onderdoen voor het stoffelijke, doordat vooral in beeld werd gebracht wat de zintuigen prikkelde. Rubens, zegt Frederik, – je zou bijna aan zijn Antwerpse origine gaan twijfelen – heeft afbeeldingen gemaakt die ‘niet zelden de vuige driften kunnen aenvuren’.

Frans luistert vol aandacht naar de zeer persoonlijke uiteenzettingen van Frederik, maar van tijd tot tijd neemt hij zelf het woord. Voor hem zal de mens alleen tot hoger geestelijk leven kunnen komen, als de maatschappij verandert, als de schrijnende armoede van de stadsbevolking wordt opgeheven. Hij is voorstander van evolutie, niet van revolutie. Een revolutionair zou recht op zijn doel af gaan en een einde maken aan het meest wezenlijke kwaad: de drie nutteloze standen van adel, geestelijkheid en militairen. Frans is er echter van overtuigd, dat je daarmee niet moet beginnen. Die standen verdwijnen vanzelf, als de hervormingen aan de andere kant worden ingezet.

Voor Frans moet allereerst de grootste nood, de armoede, gelenigd worden, want die vormt een ‘schanddaed voor de maetschappy’. Honger, kou en werkloosheid veroorzaken een ‘wraekroepende toestand’, waaraan zo gauw mogelijk een einde dient te worden gemaakt. ‘Wie in de maetschappy werken wil, mag geen honger lijden en moet zich, des winters, voor de koude kunnen bevryden’.

Frans weet wel een paar afdoende maatregelen te bedenken die tot het gewenste resultaat kunnen leiden. Om te beginnen moet de stadsbevolking over het platteland worden verspreid. De stadsbevolking is anders niet te redden. Met grote ondernemingen, opgezet door de staat, is wel enige verlichting te brengen, maar wordt het werkloosheids- en armoedevraagstuk niet afdoende opgelost. Op het platteland moet door de mensen zelf werk worden gecreëerd. De stadsbewoners die zich daar gaan vestigen, moeten zelf de grond ontginnen en agrarische bedrijven opzetten. Wel moet de overheid hen financieel steunen, zeker in de aanvangsfase, als hun bedrijven nog niets opbrengen. Het geld dat daarvoor nodig is, kan gemakkelijk verkregen worden door de arbeidsloze inkomens te belasten volgens een ‘opklimmend belastingstelsel’.

Belastingen omhoog, pachthuren omlaag. Met die maatregelen meent Frans de ‘nietsbezittenden’ tegemoet te kunnen komen en de bedelarij de wereld uit te helpen. Maar er moet nog veel meer gebeuren, wil het werkelijk goed worden. Voor de werkenden moeten oude-dagsvoorzieningen generaliseerd worden, zoals die al bestaan voor oudgedienden uit het leger. De werkenden kunnen, door zich te organiseren in ‘genootschappen’, in onderhandeling treden met de werkgevers en spaarkassen vormen, om werklozen uit de nood te helpen.

Belangrijk is ook dat de arbeidsduur wordt verkort, zodat de mensen tijd krijgen om zich geestelijk te ontwikkelen en te werken aan de ‘beschaving des harten’. Alleen dan kan het leefklimaat ver-

beteren en krijgen 'vryheid', 'gelykheid', en 'broederschap' eindelijk een kans. De nutteloze standen – de adel, de geestelijkheid en de 'krijgsstand' – verdwijnen daarna vanzelf.

OPMERKELIJK BOEK

Van Kerckhoven was een vurig liberaal, die door zijn geschriften invloed trachtte uit te oefenen op zijn tijdgenoten. Hij bestreed het klerikalisme en het conservatisme. Binnen de Vlaamse Beweging roerde hij zich heftig en niet altijd op een verfijnde manier, maar hij wist zijn bedoelingen duidelijk te maken. Hij wilde niet dat Vlaanderen werd teruggedleid naar het verleden volgens een particularistisch beginsel. Volgens hem moest Vlaanderen den invloed van den vooruitgang en van de algemeene Europeesche ontwikkeling' ondergaan (Te Winkel). Daarom kwam hij in verzet tegen plannen om de Vlaamse Beweging om te smeden tot een Vlaamse Staatspartij. Dat zou immers tot gevolg hebben, dat de aanhangers ervan hun eigen opvattingen prijs moesten geven terwille van de Vlaamse zaak. De enigen die daarvan zouden profiteren, waren de klerikalen en de conservatieven.

Evenals zijn vriend Domien Sleenckx wilde Van Kerckhoven het volk tot ontwikkeling brengen, onder meer door bestrijding van het bijgeloof. Of hij door het schrijven van *Ziel en Lichaem* in zijn opzet geslaagd is, daarover kan men van gedachte verschillen, evenals over zijn invloed op politiek gebied. Onbetwistbaar is echter, dat Van Kerckhoven een maatschappelijk geëngageerd schrijver was. De maatschappij baarde hem zorgen en hij was voorstander van politieke veranderingen die uitvoerbaar waren en die, zeker voor een deel, na zijn tijd inderdaad tot stand kwamen.

Ziel en Lichaem voert de lezer binnen in een wereld die vreemd aandoet, maar waarvan hij desondanks – of juist daarom – graag kennis wil nemen. Met dat boek, waarin droom en werkelijkheid gemakkelijk in elkaar overvloeien, heeft Van Kerckhoven een roman nagelaten, die een moderne lezer met historische belangstelling niet ongelezen in zijn boekenkast zal opbergen.